

De zaak Oldenbarnevelt

Wilfried Uitterhoeve

De zaak Oldenbarnevelt

Val, proces en executie

Uitgeverij Vantilt

◀ *Michiel Jansz. van Mierevelt, schilderij 1617.*
Portret van Johan van Oldenbarnevelt.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van het Prins Bernhard Cultuurfonds. Het Cultuurfonds beheert ruim 400 Cultuurfondsen op Naam. Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij een bijdrage uit het Wim van Kooten Fonds.

© 2019 Wilfried Uitterhoeve & Uitgeverij Vantilt, Nijmegen

ISBN 978 94 6004 411 3

Omslagontwerp en boekverzorging Brigitte Slangen, Nijmegen

Lithografie All-Print, Wijchen en PR digitaal, Meppel

Omslag: *De onthoofding van Oldenbarnevelt*, detail van de gravure uit 1619 van Claes Jansz. Visscher, zie pp. 162-163.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft er maar gestreefd de auteursrechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

Inhoud

Ter inleiding 7

[1] *De opgang* 11

[2] *Het Twaalfjarig Bestand en de twisten* 45

[3] *De nederlaag* 65

[4] *De gevangenschap* 81

[5] *De verhoren* 103

[6] *Naar het vonnis* 141

[7] *De laatste uren van Oldenbarnevelt* 151

[8] *Naweeën* 169

[9] *Enkele nabeschouwingen* 183

Noten 198

Literatuur 203

Illustratieverantwoording 206

Personenregister 207

Ter inleiding

Marita Mathijsen schetst in haar recente Van Lennep-biografie hoe er in de eerste helft van de negentiende eeuw weer eens een felle discussie werd gevoerd tussen voor- en tegenstanders van de veroordeling van Oldenbarnevelt.¹ In deze discussie stonden de ‘dompers’ tegenover de ‘verlichten’: de religieuzen, monarchisten en orangisten tegenover de libertijnen en republikeins gestemden; Bilderdijk en Da Costa tegenover mensen als Falck. En in het midden van de twintigste eeuw kruisten de hoogleraren Van Eysinga en Geyl de degens met hun collega Gerretson, die als calvinist, orangist en nationalist de juistheid van het aan Oldenbarnevelt voltrokken doodvonnis had verdedigd. Het heeft me nog eens ingeprint hoezeer in de loop van de vier eeuwen sinds 13 mei 1619 het doodvonnis en de onthoofding van Oldenbarnevelt aanleiding zijn blijven geven tot allerhande hevige controverses. Verwonderlijk is dat niet. Het gaat om de val en de executie van, om met Van Deursen te spreken, ‘de grootste staatsman die Nederland in al de eeuwen van zijn bestaan heeft gekend’.²

Met dit boek heb ik geen nieuwe biografie willen schrijven ten verfolge op de vijf banden van de grote biografie van Den Tex en op enkele kleinere biografieën, zoals die van Theun de Vries en Ben Knappen.³ Ik heb mij, na twee inleidende hoofdstukken, geconcentreerd op de twee jaren waarin zich de nederlaag van Oldenbarnevelt en de zijnen aftekende en vervolgens op de maanden van zijn arrestatie, gevangenschap, verhoren, doodvonnis en onthoofding.

Centraal staat het grootste hoofdstuk, over de verhoren. De goeddeels bewaarde notulen van deze verhoren leveren een document op dat bij uitstek een beeld geeft van de botsende principes inzake de inrichting van de Republiek. In ieder geval geldt dat voor de principes zoals deze door Oldenbarnevelt zijn gehanteerd – en trouwens ook door hem of onder zijn leiding zijn ontwikkeld. De oude staatsman heeft die principes, onder heel moeilijke omstandigheden, in de verhoren op superieure wijze verwoord en hoogge-

Milov gratia Strigini

Jan de Dordt

Janus ad obituam

Het wapenschild van Oldenbarnevelt als
zijn bijdrage in het album amicorum van
Isaac Massa, 1618.

houden. Fruin heeft in 1871 aangegeven hoe de publicatie (in 1850) van de verhoren heeft uitgewerkt op zijn generatie geschiedkundigen: ‘Allen die de Verhooren met waarheidsliefde bestudeerd hebben, zijn tot een gunstiger oordeel over het karakter en de daden van den Advokaat gekomen, dan zij vroeger hadden gevoeld.’⁴

Ik heb in het overvloedige materiaal een eigen weg gezocht door de bron-teksten zelf te laten spreken: brieven, notulen, memories, geschriften van contemporaine geschiedschrijvers, dagboeken. De langere citaten zijn her-
taald, omdat het Nederlands van toen heel ver afstaat van ons taaleigen van
nu, ook al omdat het in de taal van de hogere kringen wemelde van inmiddels
in onbruik geraakte leenwoorden uit het Latijn en het Frans. Het dagboek
van Jan Francken wordt geciteerd naar de in 2005 gepubliceerde hertaling
van Thomas Rosenboom.⁵ De andere hertalingen zijn van mijn hand.

Even sprekend als de teksten van destijds zijn de contemporaine afbeel-
dingen. Ze roepen een beeld op van het toenmalige Den Haag met Voorhout,
Kneuterdijk, Vijverberg, Buitenhof en Binnenhof, van de hoofdpersonen in
het kamp van de Habsburgers en van de Republiek, van Oldenbarnevelt en
de zijnen, van de Nassauers in hun steeds trotsere presentatie, en vooral
van de prenten waarmee de twee partijen elkaar in de bestandstwisten be-
kampten. Ik ben Rianne Savenije van uitgeverij Vantilt dankbaar voor haar
inspanningen om deze illustraties te verwerven, en de in de illustratiever-
antwoording genoemde instellingen voor hun medewerking.

Dank ben ik ook verschuldigd aan Lidewij Nissen. Zij heeft, in afwachting
van de toekenning van een – inmiddels verkregen – promotiebeurs voor
een onderzoek naar de positie van de vrouwen van de zeventiende-eeuwse
stadhouders, voor mij enkele notities willen maken die me ten zeerste heb-
ben geholpen om een beeld te krijgen van de opstelling van Maurits, vooral
ten opzichte van het Twaalfjarig Bestand, en van de verhoudingen binnen
de kring van de Nassauers.

De bibliografie heb ik beperkt gehouden tot de werken waaruit ik putte
voor de citaten of waaraan ik specifieke details of kwalificaties ontleende.
Voor *further reading* verwijs ik naar de actuele, zeer uitgebreide bibliografie
in het overzichtswerk van Anton van der Lem.⁶

Nijmegen 2019,

Wilfried Uitterhoeve

De opgang

Johan van Oldenbarnevelt werd op 14 september 1547 geboren in of nabij Amersfoort, als zoon van Gerrit van Oldenbarnevelt en Deliana van Weede.¹ Oldenbarnevelt geeft in een ‘remonstrantie’ uit 1618, een apologetische beschrijving van zijn leven en werken,² hoog op van richters, riddermatigen en regenten in zijn voorgeslacht. Zijn vader Gerrit echter lijkt niet geroepen te zijn geweest voor hoge publieke functies in en rond Amersfoort: hij was en hij bleef herenboer en veehandelaar.³ Maar hij had voldoende status om in het huwelijk te kunnen treden met jonkvrouwe Deliana van Weede, uit een rijker en meer vooraanstaand geslacht. En er was voldoende geld om in 1556 de Bollenburg te kopen, een van die befaamde ‘muurhuizen’ in de strook van de eerste, vanaf 1380 gaandeweg gesloopte ommuring van Amersfoort. In dat huis heeft Johan het tweede deel van zijn jeugd doorgebracht en vanuit dit huis bezocht hij de Latijnse school in Amersfoort.⁴

Van het merendeel van zijn gezinsgenoten kwam weinig terecht. Vader Gerrit moest Amersfoort in 1568 na een geval van doodslag ontvluchten. Van Johans vier zusters en zijn oudste broer Reyer is evenmin veel goeds bekend. Alleen Elias zou zich later de protectie van zijn steeds machtiger broer waardig tonen en hem in 1586 opvolgen als pensionaris van Rotterdam.

Na de jaren op de Latijnse school trok Johan in 1564 naar Den Haag om op een advocatenkantoor te gaan werken. Waarschijnlijk deed hij daar klerkenwerk. In 1566 kwamen er door vererving vanuit de familie Van Weede genoeg middelen beschikbaar om hem in staat te stellen als rondtrekkend student in de rechten verschillende universiteiten aan te doen. De rondreis begon in Leuven, waar hij zich door een mogelijk wat sceptisch gestemde rector magnificus liet inschrijven als ‘Oldenbarnevelt sub specie nobilis’, wat zoveel wil zeggen als ‘naar eigen zeggen edelman’. Het is een eerste uiting van een levenslang streven naar een adellijke status voor zichzelf en zijn familie.